

Naukowiec przy mikrofonie. Audycje z udziałem naukowców w Polskim Radiu – rozważania nad ich funkcjami i wizerunkiem

MIROŚŁAWA WIEŁOPOLSKA-SZYMURA

ORCID: 0000-0002-7951-3698

UNIwersytet Śląski

Streszczenie

Celem naukowym artykułu jest opis audycji Polskiego Radia o tematyce naukowej, aby przedstawić funkcje, jakie pełnią naukowcy w radiu, a także przedstawienie cech narracji na temat ich wizerunku oraz typów wizerunkowych naukowców pojawiających się w Polskim Radiu. Artykuł ma wymiar empiryczny. Podstawowym problemem publikacji jest analiza oferty programowej kanałów Polskiego Radia z perspektywy historycznej oraz współczesnej. Jako główne narzędzia badawcze posłużyły tradycyjne studia literaturowe oraz jakościowa analiza zawartości wybranych audycji radiowych o tematyce naukowej, a także uzupełniająca analiza jakościowa audycji i ogólnej oferty programowej wybranych stacji Polskiego Radia. Wywód składa się z dwóch zasadniczych elementów. Pierwsze wnioski płyną z historycznej analizy oferty programowej Polskiego Radia w zakresie omawianego obszaru badawczego. Druga część, empiryczna, artykułu bazuje na jakościowej analizie dyskursu wybranych audycji radiowych o tematyce naukowej oraz na uzupełniającej analizie innych pozycji programowych wybranych kanałów Polskiego Radia, w celu określenia na jej podstawie typów wizerunkowych naukowców w radiu. Badane jednostki analityczne pokazują, że rozpiętość tematów audycji popularnonaukowych jest niemal nieograniczona oraz że dominuje zasada bezpośredniej rozmowy z naukowcem, przedstawicielem określonej dziedziny nauki. Ten rodzaj aktywności naukowców w programach radiowych oraz sposób odnoszenia się do nich dziennikarzy jest jednoznacznie pozytywny, zachowanie badaczy w radiu i formy przekazywania wiedzy są atrakcyjne, a w konsekwencji wizerunek naukowców również zyskuje wymiar pozytywny. Udało się wyodrębnić podstawowe typy naukowców obecnych w radiu: naukowiec-popularyzator, naukowiec-komentator, naukowiec-artysta, naukowiec-urzędnik, naukowiec-polityk. Popularyzacja badań naukowych i wiedzy o świecie jest istotna z perspektywy edukacji społeczeństwa, zajmuje ważne miejsce w programach Polskiego Radia, a pozytywny wizerunek naukowców biorących udział w audycjach radiowych jest na ogół pozytywny, co może sprzyjać upowszechnianiu wiedzy naukowej.

Słowa kluczowe: naukowiec, wizerunek naukowca, radio, audycje naukowe, programy popularnonaukowe, historia radia, Polskie Radio.

Abstract

Scientist at the microphone – science in the Polish Radio. The scientific purpose of the article is a historical description of the Polish Radio's scientific programs, to portray the role of scientists and scientific subjects on the radio and to define their role in the presentation of image types of scientists emerging in the Polish Radio. This article has an empirical dimension. The basic problem addressed by the publication is an analysis of the program offer of Polish Radio from a historical perspective and in a contemporary perspective also. The main research tools were traditional literature studies and qualitative content analysis of selected radio programs on the subject of science and complementary qualitative analysis of broadcasts in the overall program offer of selected Polish Radio stations. The sentence is composed of two essential elements. The first conclusions are drawn on the historical analysis of the Polish Radio program's offer in the field of research in question. The second part, empirical, is based on a qualitative analysis of the content of selected radio programs on the subject of science which is supplemented by a qualitative content analysis of other programming items of selected Polish Radio channels, to determine on its basis the types of image of scientists on the radio. The investigated analytical units show that the range of popular science topics is almost unlimited and that the principle of direct dialogue with a scientist, representative of a particular field of science is predominant. This type of researcher activity in radio programs and the way journalists relate to them is unequivocally positive, the behavior of radio researchers and forms of knowledge transfer is attractive, and as a consequence, the image of researchers is also gaining a positive dimension. We have succeeded in distinguishing the basic types of scientists present in the radio: scientist-disseminator, scientist-commentator, scientist-artist, scientist-official, scientist-politician. Popularization of science occupies an important place in the programs of the Polish Radio, and the image of scientists on the radio is generally positive.

Keywords: Scientist, image of a scientist radio, science broadcasts, popular science programs, radio history, Polish Radio.

WPROWADZENIE

Radio, jako medium, w ramach systemu programowego planowania i transmitowania audycji tematycznych, pozwala na realizację celów edukacyjnych i popularyzatorskich w zakresie nauki (Boniecka, Panasiuk, 2001, s. 119-147). Cele te mogą być realizowane samodzielnie przez wyspecjalizowanych dziennikarzy naukowych, jednak w audycjach najczęściej korzysta się z pomocy ekspertów w danej dziedzinie wiedzy. Ich obecność na antenie radiowej ma uatrakcyjnić przekazy radiowe, wprowadzić ożywienie do audycji – tu dialog jest lepszy niż monolog, ma podnieść wiarygodność i prestiż nadawanych audycji. Jednocześnie audycje popularnonaukowe stają się dla samych naukowców przyjaznym narzędziem komunikacji naukowej (Hodalska, Żyrek-Horodyska, 2016). Rozważania wpisują się w badania podjęte wcześniej przez Beatę Czechowską-Derkacz i Małgorzatę Łosiewicz z Uniwersytetu Gdańskiego (Czechowska-Derkacz, Łosiewicz, 2015.), w których badaczki przeanalizowały wizerunek naukowców i uczelni wyższych w sytuacjach kryzysowych na łamach prasy. Autorki kontynuują badania nad wizerunkiem naukowca w mediach z bardziej ogólnej perspektywy, w oderwaniu od sytuacji kryzysowych, i moje spojrzenie wpisuje się w ten nurt. Podjęta przeze mnie analiza osadzona jest w kontekście rozważań nad funkcjami przekazów (Pisarek, 2007, s. 39-42) i jak wspomniano odnosi się do radia jako medium masowego (Jędrzejewski, 2015; Mc Leish, 2007). Z badań dotyczących obrazu polskiej nauki, wizerunku naukowca i postaw społecznych wobec tych zagadnień (PAP, 2008), wykonanych w sierpniu 2008 r. na zlecenie organizatorów Festiwalu Nauki w Warszawie przez MillwardBrown SMG/KRC, dowiadujemy się, że respondenci postrzegają naukowca jako osobę mądrą (56 proc.), pracowitą (45 proc.), ciekawą świata i cierpliwą (po 35 proc.), a także upartą (24 proc). Pośród wymienianych cech naukowca kilkanaście procent wskazań miały: uczciwość, nowoczesność, otwartość na świat i ostrożność. Niewielka grupa ankietowanych wskazała: prawdomówność, przyjacielskość, serdeczność, egoizm, staroświeckość i naiwność. Tylko jeden procent respondentów wskazał na zamożność, jako cechę naukowca. Spośród odpowiedzi – jak można zauważyć – dominują cechy pozytywne. Wizerunek naukowca badany był w wymiarze ogólnym, nie odnoszącym się do konkretnych postaci życia naukowego.

Punktem wyjścia niniejszych rozważań jest przegląd audycji – z perspektywy historycznej – z udziałem naukowców (Kaszuba, 2013; Kwiatkowski, 1972, 1973, 1975, 1980) i ich funkcja popularyzacji wiedzy w Polskim Radiu, przeprowadzony w celu pozyskania materiału porównawczego do badań audycji osadzonych we współczesności.

Dalsza część analizy ma na celu przedstawienie aktualnie pełnionych funkcji przez naukowców w Polskim Radiu i określenie przypisywanych im cech wizerunkowych, jakie obecne są w narracji w audycjach z udziałem naukowców współcześnie.

NAUKA I NAUKOWCY W POLSKIM RADIU – SPOJRZENIE W PRZESZŁOŚĆ.

Tradycja prowadzenia audycji edukacyjno-popularyzatorskich, z udziałem naukowców, sięga czasów Polskiego Towarzystwa Radiotechnicznego (PTR), które od 1.02.1925 r. zainauguowało nadawanie próbnego programu radiowego. Najwcześniejszą audycją o charakterze edukacyjnym, z udziałem przedstawicieli świata nauki, stała się audycja o nazwie *Wykłady Powszechnie*. Powstanie audycji stacja zawdzięczała prof. Henrykowi Mościckiemu, historykowi, który 31.01.1926 r. wygłosił – na prośbę redakcji – odczyt radiowy z okazji rocznicy wybuchu powstania styczniowego. Prof. H. Mościcki okazał się „urodzonym radiowcem”, opowiadał swobodnie i ciekawie, oraz mieścił się w wyznaczonym czasie antenowym. W konsekwencji otrzymał propozycję prowadzenia regularnych programów na temat najnowszej historii Polski, które emitowane były o godz. 18.00 w niedziele. Sukces audycji spowodował, że zaczęto dostrzegać potencjał radia w popularyzacji wiedzy. Zorganizowano specjalne obrady – z udziałem organizacji oświatowo-kulturalnych – poświęcone wykorzystaniu radia w upowszechnianiu oświaty, podczas której dr Marian Stępowski wygłosił mowę pt. „O znaczeniu radja [*sic!*] jako czynnika oświatowego, propagandowego i wychowawczego dla dorosłych i młodzieży” (Kwiatkowski, 1975, s. 46). Wnioski pokonferencyjne zawierały zalecenie, aby uruchomiono stałe programy oświatowe. W ten sposób doszło do powstania *Wykładów Powszechnych przez Radjo*.

Pierwszy odcinek nadano 22.02.1926 r., w którym wystąpił dr Marin Stępowski z referatem „Radio na usługach oświaty i wychowania” (Kwiatkowski, 1975, s. 46), a Stanisław Odyniec – działacz radiotechniczny, założyciel PTR – w mowie inauguracyjnej podkreślał, m.in., że „[...] Przez radjo przemawiają do obywateli pracownicy oświaty bezpośrednio [...]”. (Kwiatkowski, 1975, s. 46). Kolejne odcinki emitowane cztery razy w tygodniu, dotyczyły zróżnicowanej problematyki, a prowadzącymi byli cenieni intelektualiści – poza prof. Henrykiem Mościckim – także m.in. prof. Aleksander Janowski, prof. Stanisław Kazuro, inż. Eugeniusz Porębski, dr Jerzy Rutkowski, Emil Zegadłowicz czy dr Jan Żabiński.

Radiowe odczyty naukowe dotyczyły tematów historycznych, technicznych, medycznych i higienicznych, krajoznawczych, zagadnień społecznych i problemów kobiecych. Nadano łącznie 64 *Wykłady Powszechne*, przygotowane i prowadzone przez 28 naukowców.

Na skutek postępowania koncesyjnego w sierpniu 1925 r. to nie PTR, lecz nowa spółka – Polskie Radio (PR) – otrzymała koncesję na nadawanie programu i od 18.04.1926 r. uruchomiła regularny program radiowy. W Polskim Radiu oświatą zajmował się Dział Odczytowy, którego kierownikiem od powstania PR do wybuchu II wojny św. był prof. Henryk Mościcki. Ten znany profesor-prelegent po zakończeniu działalności przez PTR w marcu 1926 r., przeszedł do Polskiego Radia. Kierownik stawiał cele swojemu działowi: „W zrozumieniu potęgi radia, jako jednego z najskuteczniejszych środków popularyzacji wiedzy, stawiamy sobie za cel główny możliwie wszechstronny dobór tematów z przeróżnych dziedzin podawanych w formie przystępnej, wszakże ściśle na należytych poziomie naukowym [...]” („*Odczyty...*”, za: Kwiatkowski, 1972, s. 328). W Dziale Odczytowym powstawały programy oświatowe poświęcone wielu zagadnieniom, m.in.: filozofii, historii cywilizacji, historii Polski i świata, historii sztuki, krajoznawstwu, kulturze polskiej, literaturze polskiej, lotnictwu, malarstwu, muzyce, medycynie i higienie, podróżom, prawu, rozwojowi przemysłu i handlu, psychologii, radiofonii, radiotechnice, rolnictwu, wychowaniu i oświacie, wynalazkom i odkryciom (Kwiatkowski, 1972). Bardzo ważne miejsce wśród powyższych tematów zajmowała edukacja polonistyczna, prowadzona przez prof. Adama Kryńskiego, który jako wybitny językoznawca wprowadzał na antenie zasady poprawności językowej.

Od 1932 r. nadawano *Kącik Językowy*, którego autorem i prowadzącym był prof. Stanisław Słoński, a po jego śmierci w tymże roku przekształcono cykl w *Skrzynkę językową*, w którym pogadanki prowadził prof. Witold Doroszewski. Od 1935 r. Dział Odczytowy przeobrażono w Wydział Oświatowy PR, jednak wciąż z tym samym kierownikiem – prof. H. Mościckim. Opracowywano w nim audycje historyczne (*Wielcy hetmani*, *Pod znakiem naprawy Rzeczypospolitej*), z zakresu wiedzy o Polsce (*Skarby Polski*, *Znana i nieznana Polska*) oraz na tematy społeczne (spółdzielczość, sprawy matek i dzieci, bezrobocie) (Kwiatkowski, 1980). Wizytówką programu stały się odczyty przyrodnicze, wygłaszane przez prof. Stanisława Sumińskiego czy dra Jana Żabińskiego. Od 1938 r. PR mogło poszczycić się ponadto cotygodniowymi pogadankami prof. Tadeusza Kotarbińskiego w ramach cyklu *Energia i rozważa*. Serię o kulturze greckiej – *Przechadzki ateńskie* – przygotowywał prof. filozofii Władysław Witwicki.

Z kolei w Dziale Rolniczym opracowywano audycje poświęcone sprawom rolnictwa pod nazwą *Pierwszy radiowy kurs rolniczo-handlowy*, emitowany od 28.02.1927 r. do 15.03.1927 r.

W kolejnych cyklach i audycjach rolniczych nadawanych w okresie międzywojennym występowali uznani naukowcy z zakresu nauk rolniczych i nauk inżynierskich, posiadający tytuły lub stopnie naukowe. Z Działem Muzycznym współpracowali muzykolodzy i instrumentalisci będący jednocześnie pracownikami akademickimi, m.in.: szef Działu prof. Tadeusz Czerniawski, prof. Bronisław Rutkowski, prowadzący programy umuzykalniające *Cała Polska śpiewa*, cykl dla dorosłych słuchaczy *Słuchamy muzyki*, a także audycje w Dziale Dziecięcym *Uczmy się śpiewać* i *Śpiewajmy piosenki*, które prowadził także prof. Tadeusz Mayzner; prof. Karol Stromenger, prowadzący prelekcje muzyczne przed transmisjami koncertów z Filharmonii i innych sal muzycznych.

Po II wojnie światowej do Polskiego Radia (*Kalendarium*, Polskie Radio) powróciła spora liczba jego przedwojennych pracowników i prelegentów, którzy kontynuowali opracowywanie programów. *Radiowy Uniwersytet Ludowy* wystartował 1.09.1946 r., w którym pojawiały się wykłady z zakresu tematyki przyrodniczej, historycznej, socjologicznej i literackiej. Od 10.02.1950 r. na antenie pojawił się *Radiowy Kurs Rolniczy*. W marcu 1956 r. zainaugurowano *Radiową Encyklopedię Przyrodniczą*, w kwietniu 1957 r. w Jedyńce PR wznowiono audycję *Przechadzki ateńskie* prof. Władysława Witwickiego, a w czerwcu 1962 r. powrócono do przedwojennego cyklu prowadzonego przez prof. Władysława Kopalińskiego, *Kwadranse pytań*, w którym profesor-prelegent odpowiadał na pytania z różnych dziedzin wiedzy, nadesłane przez słuchaczy. Po wojnie kontynuowano nadawanie audycji *Radiowy Poradnik Językowy*, prowadzoną przez prof. Witolda Doroszewskiego, której pięćsetny odcinek wyemitowano 5.02.1962 r. Od lutego 1968 w ramówce Jedyńki pojawił się cykl audycji oświatowych opracowywanych przez Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, który zainicjował odczyt prof. Tadeusza Kotarbińskiego, obecnego w eterze od czasów przedwojennych. Szczególną okazją do włączenia naukowców we współprowadzenie programu radiowego było lądowanie na Księżycu 20.07.1969 r. statku Apollo-11, transmitowane na antenie Polskiego Radia. Podczas transmisji zdarzenia komentowali astronomowie, astrofizycy i technicy. W styczniu 1974 r. rozpoczęto emisję wykładów *Nauczycielskiego Uniwersytetu Radiowo-Telewizyjnego* (NURT), której celem było wspomaganie nauczycieli różnych przedmiotów w doskonaleniu zawodowym. Program z udziałem naukowców rozmaitych dziedzin emitowano z powodzeniem do 1991 r. W latach 70. i później za audycje propagujące wiedzę odpowiadała Naczelna Redakcja Programów Oświatowych i Popularnonaukowych, która 27.06.1978 r. przygotowała serię audycji pod nazwą *Studio Kosmos*, ponownie poświęconych lotom kosmicznym, tym razem relacjonujące pierwszy lot Mirosława Hermaszewskiego. W licznych relacjach obecnych na wszystkich kanałach Polskiego Radia brali udział naukowcy.

W burzliwym roku 80., na fali przemian społeczno-politycznych, Program 4 Polskiego Radia 20.09.1980 r. ruszył z audycjami z cyklu *Wersje i kontrowersje*, które miały formę polemik radiowych poświęconych reformie gospodarczej, toczonych przed mikrofonem przez naukowców i polityków. Audycja została nawet nagrodzona przez Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich w 1981 r., a wielu jej dyskutantów uczestniczyło później w obradach Okrągłego Stołu. W latach 80. i później w Jedynce emitowano audycje popularnonaukowe, przygotowywane przez dziennikarza Krzysztofa Michalskiego, wyspecjalizowanego w dziennikarstwie naukowym – zrealizował wiele audycji z udziałem naukowców, poświęconych głównie naukom ścisłym i przyrodniczym, m.in.: *Człowiek i Nauka*, *Bliskie Spotkania*, *Widnokrąg*, *Eksperyment – Teoria – Praktyka*, *WIST – quiz popularnonaukowy*, *Cudowny Świat Nauki*, *Echo*.

Z kolei w Czwórcę we wrześniu 1987 r. zaczęto emisję audycji popularnonaukowej *Radiowa Encyklopedia Świata*, o tematyce geograficznej.

Czwórka tuż po transformacji polskiej radiofonii i telewizji w latach przemian ustrojowych, 8.10.1994 r. została przekształcona w Radio-BIS, które miało charakter rozgłośni edukacyjnej, nadającej programy dla uczącej się młodzieży i studentów, a także dla nauczycieli. Na antenie pojawiło się sporo cykli popularnonaukowych, także edukacja radiowa (np. języki obce czy matematyka) i kształcenie nauczycieli. W latach 90. Radio-BIS, zgodnie z zamysłem, przodowało w realizacji audycji popularnonaukowych, w których do udziału angażowano naukowców różnych dziedzin. Radio-BIS było także inicjatorem i organizatorem Pikniku Naukowego Radia-BIS, który po raz pierwszy odbył się 14.06.1997 r. na rynku Nowego Miasta w Warszawie. Dziennikarze rozgłośni Krystyna Kępska-Michalska i Robert Firmhofer oraz prof. Łukasz Turski z Centrum Fizyki Teoretycznej PAN w organizację tego wydarzenia zaangażowali 13 instytucji naukowych, w tym Wydział Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego, Szkołę Nauk Ścisłych PAN, Muzeum Ziemi oraz niektóre czasopisma popularnonaukowe. Od 1995 r. na antenie Radia-BIS pogawędki radiowe w cyklu *Półgłosem i ciszą*, jednocześnie tworząc do nich rysunki, prowadził profesor Wiktor Zin. Radio BIS było także organizatorem wykonawczych konkursów instrumentalnych dla dzieci i młodzieży, które przebiegały przez kilka kolejnych lat; pierwszy z cyklu pod hasłem „Chopin Junior” miał miejsce w 1999 r., w kolejnych latach odbywały się „Bach Junior”, „Haydn Junior”, „Wieniawski Junior”, „Segovia Junior” i „Paganini Junior”, a w składzie jury zasiadali znamienicy znawcy danej kategorii, którzy także gościli w studiu radiowym. Od 1995 r. na antenie Trójki, a następnie – od 2002 r. – na antenie Dwójki, emitowany był program *Klub Ludzi Ciekawych Wszystkiego* Hanny Marii Gizy, popularyzujący wiedzę w zakresie nauki i kultury, w którym autorka korzystała z pomocy uznanych naukowców.

Przez cały ten okres na wszystkich antenach Polskiego Radia do stałych cykli: muzycznych, literackich, popularnonaukowych czy dziecięcych, zapraszano przed mikrofon naukowców różnych dziedzin, aby dzielili się ze słuchaczami swoją wiedzą, odnoszącą się do tematu poszczególnych audycji.

Na podstawie opisu historycznej działalności Polskiego Radia można wstępnie wyodrębnić kategorie programów, angażujących naukowców, były to audycje: edukacyjne, popularnonaukowe, literackie, muzyczne i kulturalne. Ten zestaw nie wyczerpuje form wykorzystywania autorytetów naukowych, w miarę potrzeby – gdy konieczne były konsultacje naukowe – przy ich pomocy realizowano reportaże czy programy dokumentalne, także słuchowiska radiowe i teatr radia. Naukowcy bywali stałymi prelegentami poszczególnych cykli lub angażowano ich doraźnie na potrzeby konkretnych audycji. Daje się zauważyć, że w owym czasie, z powodu braku wyspecjalizowanych tematycznie dziennikarzy radiowych, obecność naukowców w rolach prelegentów był niemalże normą i cechą specyficzną radiofonii w Polsce.

W opracowaniach historycznych na temat wczesnego okresu działalności PR odwoływano się do listów słuchaczy nadesłanych bezpośrednio do redakcji radiowych, do tzw. *Skrzynek pocztowych*, lub przesyłanych do ukazujących się wówczas czasopism o tematyce radiowej, czy też do zamieszczanych tam recenzji programów, w których często z uznaniem wyrażano się o audycjach popularyzujących wiedzę, choć także nie szczędzono naukowcom-prelegentom słów krytyki. Dotyczyła ona głównie formy prezentowania odczytu: niejednokrotnie były przydługie, przygotowywane na wzór wykładów akademickich, słuchaczom doskwierał nieproporcjonalny dobór tematów, z przewagą rolniczych i oświatowych, a prelegenci nie przestrzegali czasu antenowego i niekiedy albo spóźniali się na własne audycje, albo przedłużali je ponad zaplanowany czas (Kaszuba, 2013, s. 156-158; Kwiatkowski, 1975, s.46). Po wojnie sytuacja ta nieznacznie się zmieniła, pionierzy Polskiego Radia, którzy powrócili do pracy, mieli już niezbędny bagaż doświadczenia zawodowego, pojawiło się również kolejne pokolenie radiowców, które wyuczone przez starszych kolegów, wykazywało się większym profesjonalizmem i specjalizacją tematyczną. Z pomocy naukowców korzystano rzadziej, w porównaniu z okresem minionym, ale nadal intensywnie. Zapraszanie do audycji badaczy różnych dziedzin świadczyło o dużym uznaniu dla ich wiedzy i dorobku, związane było z wysokim etosem naukowca oraz z prestiżem społecznym; wynikało, ponadto, z dbałości o wysoki poziom merytoryczny programów radiowych.

NAUKOWCY W POLSKIM RADIU WSPÓŁCZEŚNIE. ANALIZA NARRACJI WOBEC NAUKOWCÓW I NAUKI W AUDYCJACH RADIOWYCH.

Obecnie o rodzaju nadawanego programu decyduje przyjęty format radiowy. Determinuje on gatunki radiowych audycji obecnych w ramówce (Stachyra, 2008). Ponieważ na rynku radia ogólnokrajowego dominują radiowe formaty muzyczne, w których raczej nieobecne są programy słowne o charakterze popularnonaukowym, w analizie brano pod uwagę anteny radia publicznego. Ich sposób formatowania powoduje, że w programach emitowane są audycje o wysokim poziomie merytoryczności, umożliwiające charakterystykę medialnego wizerunku naukowców oraz pełnionych przez nich funkcji.

Dokonano szerokiej analizy programowej rozgłośni Polskiego Radia i wybrano dwie grupy programów nadawanych w latach 2016-2017: pierwszą grupę stanowią cykle audycji, których główną funkcją jest popularyzacja nauki, a audycje prowadzone są przy udziale naukowców, co stanowiło podstawowe kryterium wyboru tych audycji do analizy. W Programie 1 wybrano cykl *Eureka* (16 odcinków), w Programie 2 cykl *Skarbiec Nauki Polskiej* (10 odc.), natomiast w Programie 3 serię *Pytania z kosmosu* (12 odc.); szczegółowo przeanalizowano 38 audycji tematycznych. Drugą grupą audycji poddanych analizie są programy z innych cykli radiowych, wyodrębnione w oparciu o wcześniejsze badania ramówkowe nad radiem publicznym (Wielopolska-Szymura, 2016a, 2016b, 2014, 2012, 2011, 2006.), w których nie istnieje zasada obecności naukowca w każdym programie. Zastosowano metodę doboru celowego, a kryterium doboru była obecność uczonego w audycji w związku albo z pracą naukową, albo z dodatkowo pełnioną funkcją, np. urzędniczą czy publiczną, czyli z prowadzoną działalnością pozanaukową. Do tej części analizy dobrano łącznie 54 wydania programów (w nieproporcjonalnej ilości): *Zagadkowa niedziela* (PR 3), *Salon polityczny Trójki* (PR3), *Sygnaty dnia* (PR1), *Gość Dwójki* (PR2), a także komentarze słuchaczy (na profilu Facebook danej audycji lub w serwisie YouTube, gdzie audycje są umieszczane w wersji audiowizualnej), jeśli występowały. Autorka swoje wnioski dodatkowo uzupełnia – jak wspomniano powyżej – o wiedzę wynikającą z wcześniejszych badań nad Polskim Radiem.

Aby odpowiedzieć na pytanie o funkcje naukowców w radiu, odwołano się, jak wspomniano we wprowadzeniu, do funkcji przekazów (Pisarek, 2007, s. 39-42). Zatem kategorie takie jak: funkcja audycji, gatunek, tematyka, charakter i cel wystąpienia naukowców w programie, były podstawą do stworzenia klasyfikacji naukowców ze względu na pełnione przez nich funkcje, która zaprezentowana zostanie w ostatniej części, podsumowującej rozważania.

Z kolei, aby określić cechy wizerunkowe naukowców w Polskim Radiu, analizowano wypowiedzi / narrację obecną w audycjach radiowych, stosując klucz kategoryzacyjny utworzony techniką emergentno-aprioryczną (Wimmer, Dominick, 2008). Składały się na niego słowa kluczowe/cechy zawarte w przekazach, odnoszące się do omówionych we wstępie badań obrazu polskiej nauki, wizerunku naukowca i postaw społecznych wobec tych zagadnień (PAP, 2008): mądry, pracowity, ciekawy świata, cierpliwy, uparty, uczciwy, nowoczesny, otwarty na świat, ostrożny, prawdomówny, przyjacielski, serdeczny, egoistyczny, staroświecki, naiwny, zamożny (kategoryzacja aprioryczna); a ponadto stanowiły je wyrażenia synonimiczne z cechami wizerunkowymi wymienionymi w badaniu (kategoryzacja emergentna), zatem klucz kategoryzacyjny miał tu charakter otwarty. Cechy te wyrażały się w stylu narracji obecnej w audycjach poprzez bezpośrednie odniesienia do pracy naukowców, ale także poprzez wartościowanie zawarte w ekspresji tonicznej, do której zalicza się intonację, akcent, skalę, wysokość i natężenie głosu, a także właściwości fizjologiczne głosu (Sapir, 1978, s. 69-84). Istotne okazały się także wypowiedzi autonarracyjne naukowców, gdy dokonywali oceny własnej pracy badawczej, których przykłady omówione zostaną później. Wypowiedzi, w których ocena została zawarta bezpośrednio, cechowało użycie rzeczowników wartościujących dodatkowo: ambicja, awangarda, dokonania, osiągnięcia, popularyzator, potencjał, prekursor, ambasador nauki, uczony, pionier, odkrywca/odkrycie, specjalista, sukces, wizytówka nauki, wynalazek/wynalazca, itp.); oraz epitetów – przymiotników i imiesłówów przymiotnikowych: uznany, wielki, znakomity, wybitny, bardzo ważne osiągnięcie, spektakularne, wielka zagadka, prestiżowe wydawnictwo, rewelacyjny poziom, świetny, rozchwytywani, dobrze zauważalna, itp. W poniższej części omówione zostaną wybrane przykłady audycji Polskiego Radia oraz elementy dyskursywne wskazujące na cechy wizerunkowe naukowców.

PRZYKŁADY JAKOŚCIOWEJ ANALIZY DYSKURSU

Cykl popularnonaukowy *Eureka* nadawany był w badanym okresie w ramówce **PR 1** w paśmie wieczornym o godzinie 19.10, od poniedziałku do piątku oraz konkursowe wydanie specjalne *Eureka Ekstra* w niedziele. W cyklu tym zwykle prezentowane są aktualności ze świata nauki: najnowsze odkrycia, relacje z konkursów naukowych, omówienie popularnonaukowych nowości wydawniczych, rozmowy na temat eksperymentów i badań prowadzonych przez polskich lub zagranicznych badaczy. Do audycji zapraszani są goście o określonej specjalizacji naukowej. W audycjach – oprócz licznie reprezentowanych nauk ścisłych, przyrodniczych, medycznych i technicznych – obecne są także tematy związane z naukami społecznymi i humanistycznymi.

Gospodarzami audycji są dziennikarze naukowcy: Katarzyna Jankowska, Katarzyna Kobylecka, Dorota Truszczak, Artur Wolski, którzy prowadzą ją na zmianę, natomiast dziennikarz Krzysztof Michalski prowadzi niektóre wydania *Eureki Ekstra* i wszystkie poniedziałkowe odcinki *Eureki*, jako autorski magazyn realizowanym z podtytułem *Wieczór Odkrywców*. Przeanalizowano dziesięć audycji w okresie 13-16 marca 2017 r. oraz 20-24 marca 2017 r. oraz dodatkowo audycje wyemitowane 13 lutego, 6 marca, 31 marca, 2, 3 i 4 kwietnia 2017 r.

W przeanalizowanych odcinkach wypowiedzi miały wydźwięk aprobatywny, potwierdzający pozytywny wizerunek naukowców. Przykładowo w audycji *Wieczór Odkrywców* (Michalski, 2017a), dotyczącym powstania słownika polskich odkrywców w naukach przyrodniczych i technicznych, poruszono potrzebę popularyzacji osiągnięć polskiej nauki. Redaktor słownika, prof. Bronisław Orłowski, sam będąc naukowcem, wielokrotnie wyrażał słowa uznania dla dokonań polskich wynalazców, m.in.:

„(...) *Dokonania Polaków były ważne (...)*”,
„(...) *Osiągnięcia na polu nauki i techniki (...)*”,
„(...) *wielkie osiągnięcie polskiego inżyniera (...)*”,
„(...) *bardzo ważne osiągnięcie (...)*”.

Postawę afirmacyjną wobec uczonych wyrażał niejednokrotnie dziennikarz Krzysztof Michalski w wydaniu *Eureka Ekstra* (Michalski, 2017c), poświęconemu badaczom pracującym w Polskim Radiu we wczesnym okresie jego istnienia (przywoływanych w pierwszej części niniejszych rozważań). Przedstawiał ich słowami:

„(...) *prekursorów popularyzacji wiedzy w Polsce (...)*”,
„(...) *udało się zaangażować wielu znanych uczonych (...)*”.

O prof. Witoldzie Doroszewskim wyraził się: „*wybitny językoznawca*” i sformułował opinię: „(...) *postaci wielkiej w dziejach nauki w Polsce, w dziejach radia (...)*”, zaś o doktorze Janie Żabińskim mówił: „*wybitny uczyony*”, „(...) *głos wielkiego radiowca, popularyzatora nauk przyrodniczych (...)*”, „*znakomity zoolog (...)*”, „*znakomity popularyzator zoologii, wybitny radiowiec*”. Sam dr J. Żabiński w archiwalnej wypowiedzi, prezentowanej w tejże audycji, w autoironiczny sposób odniósł się do swojego pierwszego radiowego wykładu:

„(...) *podziwiam swój talent i zdolności (...), podziwiam siebie, że potrafiłem skumulować w tym swoim pierwszym utworze radiowym absolutnie wszystkie błędy, wszystkie fałszywe zagrania, jakie kładą audycję bezapelacyjnie (...)*”.

W kolejnym *Wieczorze Odkrywców* (Michalski, 2017b) zarówno gość fizyk dr Grzegorz Brona, jak i dziennikarz Krzysztof Michalski wyrażali uznanie oraz podkreślali światową pozycję polskich badaczy:

G. B. – „(...) mamy świetnych naukowców, świetnych astronomów, świetnych badaczy kosmosu (...)”.

K. M. – „(...) potencjał naukowy i inżynierski, który w Polsce jest niemały (...)”.

G. B. – „(...) Nasi naukowcy, młodzi naukowcy (...), są rozchwytywani (...). Niczym nie ustępujemy naszym zachodnim kolegom, a przerastamy ich na pewno ambicją i chęcią osiągnięcia sukcesu (...)”.

Polskie osiągnięcia nauki, a jednocześnie jej światową rangę, Krzysztof Michalski i jego gość prof. Piotr Głowacki, przedstawiony jako „(...) wybitny specjalista od badań polarnych (...)”, podkreślali w innym wydaniu *Wieczoru*.... (Michalski 2017d):

P. G. – „(...) jesteśmy ambasadorem nauki (...)”;

K. M. – „(...) dobra to wizytówka polskiej nauki (...)”

P. G. – „(...) nauka polska poprzez Spitsbergen jest dobrze zauważana (...)”.

K. M. – „(...) drobną cegielkę w poznawaniu tych tajemnic tworzą polscy badacze, także nasz dzisiejszy gość (...)”.

Podobne w tonie wypowiedzi można odnaleźć w odcinku *Eureki* (Truszczak, 2017b), w którym Dorota Truszczak i wynalazca Jakub Falaciński, opowiadali o polskich naukowcach, symulujących misję na Marsa w warunkach eksperymentalnych na pustyni w Utah:

D. T. – „(...) i to wszystko polskie wynalazki (...)”,

J. F. – „(...) tak, to było jedno z głównych założeń, właśnie udowodnić, że „Polak potrafi” (...)”,

J. F. – „(...) Nie mamy się czego wstydzić, to jeszcze możemy być w całkiem fajnej awangardzie, tutaj, światowej (...)”.

W kolejnym wydaniu programu (Kobylecka, 2017b), Katarzyna Kobylecka zaprosiła prof. Arkadiusza Marciniaka, archeologa, opowiadającego o polskim stanowisku archeologicznym w jednym z najstarszych miast świata, tureckim Catalhoyuk. Dziennikarka wyraziła podziw dla polskiej ekipy badaczy słowami:

„(...) No i właśnie z terenu Turcji mamy jedno z najwspanialszych stanowisk, dokumentujących te czasy (...)”

„(...) Polscy specjaliści dotoczyli do tych prac kilkanaście lat temu. Sensacją ostatniego sezonu było odkrycie przez nich dwóch naprawdę unikatowych figurek kobiecych (...)”.

W innym odcinku cyklu (Kobylecka, 2017a), archeolog prof. Andrzej Buko opowiadał tej samej dziennikarce o cmentarzysku w miejscowości Bodzia pod Włocławkiem, gdzie odnaleziono szczątki z czasów pierwszych Piastów, które sugerowały nową hipotezę powstania państwa polskiego. Uznanie dla rangi odkrycia wyrażano poprzez sformułowania:

„(...) zdumienie badaczy (...)”,

„(...) dokonali spektakularnego odkrycia (...)”,

także pośrednio, poprzez odniesienie się do publikacji omawiającej wyniki prowadzonych badań:

„(...) tomiszcze ciężkie, wspaniałe wydane, na naprawdę rewelacyjnym poziomie wydawniczym (...)”.

W **Dwójce PR** cykl *Skarbiec Nauki Polskiej* jest autorskim magazynem Katarzyny Kobyleckiej, dziennikarki współtworzącej omówioną serię *Eureka* w Jedyńcu. Audycja emitowana była w piątki raz w miesiącu, początkowo (do września 2016 r.) w paśmie wieczornym o godz. 22.00, następnie (od października 2016 r.) w paśmie popołudniowym o godz. 15.15. Celem audycji jest popularyzacja badań i osiągnięć polskich naukowców, szczególnie młodych, stypendystów Fundacji na rzecz Nauki Polskiej.

Każdorazowo do studia zapraszani są reprezentanci różnych dziedzin wiedzy, którzy są laureatami kolejnych edycji nagród FNP. W audycjach nadawanych raz w miesiącu w okresie od 17.06.2016 r. do 16.03.2017 r., pojawiły się różne sformułowania wyrażające uznanie dla polskich badaczy bądź ich pracy naukowej, często w formie powitań czy prezentacji sylwetki gości w studiu radiowym:

„wybitnych polskich pisarzy” (Kobylecka, 2016a),

„niestrudzony popularyzator i badacz polskiego języka migowego” (Kobylecka, 2016c),

„najlepsi z najlepszych” (Kobylecka, 2016d),

„wybitni uczeni, międzynarodowe autorytety” (Kobylecka, 2016e),

„Z ogromną, naprawdę, proszę państwa, z ogromną przyjemnością anonsuję gościa dzisiejszego Skarbcza Nauki Polskiej: profesor Karol Myśliwiec”, „To była ogromna przyjemność gościć pana w studiu Dwójki” (Kobylecka, 2016f),

„Powiedział pan też o sobie, że <<jest badaczem wszystkiego, co wyda mu się ciekawe>>” (Kobylecka, 2017c),

„młodym badaczom, którzy mogą pochwalić się osiągnięciami”, „młodzi, zdolni, rokujący”, „jak trafiła pani do tego elitarnego grona?” (Kobylecka, 2017d),

W audycjach pojawiły się także autonarracje naukowców, w których wybrzmiewa m. in. zadowolenie z osiąganego poziomu naukowego:

„(...) przyjemnie jest być docenianym także we własnej wsi czyli we własnym kraju”, „(...) oczywiście to duże wzruszenie i, no, takie poczucie docenienia”, „(...) nagroda jest wielkim wyróżnieniem” (Kobylecka, 2016g),

„takie programy, no, pokazują, że te nasze badania, że wyniki naszych badań, efekty są dostrzeżone, są zauważane, są docenione, i naprawdę jest to wyróżnienie, które jakby motywuje, też daje dużo energii, motywacji do dalszych badań, dalszej pracy”,

„to niesamowicie uskrzydla jak chodzi też o otwieranie nowych możliwości w przyszłości, popularyzowanie badań, bo to też jest bardzo ważne, kiedy otrzymujemy pewnie takie stypendium, no to stajemy się bardziej znani, mimo wszystko (...)”, „(...) na tyle to, co robię jest wartościowe (...)” (Kobylecka, 2017e).

W programach badacze podkreślają wymiar grupowy ich sukcesu, wyrażają skromność, pokorę:

*„garstka zapaleńców” (Kobylecka, 2016b).
„mówiący te słowa, który nie wie, czy jest międzynarodowym autorytetem” (Kobylecka, 2017e).*

W **Trójce** PR, w porannym paśmie *Zapraszamy do Trójki* od poniedziałku do czwartku, ok. godz. 7.12, nadawany był cykl *Pytania z kosmosu*, trwający od około 3 do 5 minut. Program stanowił formę popularyzacji wiedzy z różnych dziedzin, o jego treści decydowały pytania od słuchaczy, na które główny prowadzący, fizyk, będący zarazem dziennikarzem naukowym, dr Tomasz Rożek, starał się odpowiadać językiem przystępnym i zrozumiałym, ale w oparciu o wiedzę naukową. Ówczesny redaktor porannego pasma Trójki, Marcin Łukawski¹, każdorazowo przedstawiał gościa w taki przykładowo sposób: *„(...) dr Tomasz Rożek, entuzjasta muzyki, ale także spraw naukowych (...)”* (Rożek, 2017b), ponadto wspomagał go dodatkowymi pytaniami oraz wymieniał z nim spontaniczne uwagi, najczęściej w żartobliwym tonie, co nadawało audycji lekką i przeważnie zabawną formę. Dr Tomasz Rożek, oprócz kompetencji zawodowych, ceniony jest również za duże poczucie humoru, łatwość mówienia „do mikrofonu” i, niewątpliwie, budził sympatię u słuchaczy. Poniższy, obszerny przykład rozmowy (Rożek, 2017a) pokazuje formę samej audycji i prowadzonych dialogów:

M. Ł. – *„Pytanie dzisiaj od pana Pawła. Pan Paweł zastanawia się nad tym, dlaczego nie możemy udowodnić wątpliwym czy aby na pewno, my jako ludzkość, postawiliśmy stopę na Księżycu i wylądowaliśmy tam? Bo jest wiele takich teorii spiskowych, które twierdzą, pokazują, udowadniają..., to my też powinniśmy mieć dowody, że tak.*

T.R. – *...że tak. Na przykład pokazując zdjęcia z zewnątrz, że zostawiliśmy tam trochę gratów...*

M. Ł. – *Po sobie tam za bardzo nie posprzątaaliśmy....*

T.R. – *No nie, no nie, ale od początku wiedzieliśmy, że tak będzie.... Szanowni państwo, drogi panie Pawle, no tak się robi. To znaczy my pokazujemy takie zdjęcia. Są zdjęcia z zewnątrz, z zewnątrz, mam na myśli z zewnątrz Księżycu, że tam byliśmy i że tam te graty leżą, cały czas leżą.*

¹ Zarówno redaktor Marcin Łukawski, jak i autor audycji Tomasz Rożek, nie są obecnie związani z PR 3 Polskiego Radia, sama zaś audycja zniknęła z ramówki rozgłośni po kolejnych zmianach kadrowo-programowych w sierpniu 2020 r.

Nie robi się tego używając teleskopów orbitalnych, bo one są za mało czułe...(...). (...) To jest taki satelita, który służy do obserwacji powierzchni Księżyca, także w celach wyboru ewentualnie miejsca, gdzie kiedyś, być może, będziemy lądowali...

M. Ł. – *...i mieszkali...*

T. R. – *...i...mieszkali, czy raczej pomieszkowali...*

(...)

T. R. – *Natomiast, teraz jest pytanie do pana, czy pan naprawdę myśli, panie redaktorze, że tego typu dowody kogokolwiek przekonają?*

M. Ł. – *No! to jest bardzo ważne pytanie...(śmiej)*

T. R. – *No nie... (śmiej)..., nie przekonają... (śmiej), mimo tego, że takie zdjęcia są. Zresztą, to może zrobimy tak..., to ja powieszę na Facebooku „Nauka to lubię” te zdjęcia i państwo sami zobaczycie...*

M. Ł. – *Dobrze, a my na profilu Ranek w Trójce...*

T. R. – *Podlinkuję Ci...i będzie super. I teraz jest pytanie...*

M. Ł. – *Zrobimy, to co pan powiedział...tak...*

T. R. – *...czy kogokolwiek, kto myślał, że to wszystko to w ogóle bujda z Hollywood skrecona, to w ogóle przekona?...(...)*

W cytowanym fragmencie pominięto merytoryczny wykład o sposobach obserwacji i fotografowania Księżyca. Każde z analizowanych wydań cyklu cechowało się merytorycznym opisem zagadnienia z wykorzystaniem języka naukowego oraz spontaniczną wymianą uwag pomiędzy redaktorem i naukowcem, często bardzo zabawną, prowadzoną językiem potocznym, żargonowym. Naukowiec także tutaj miał zdecydowanie pozytywny wizerunek, wiązany z mądrością, wiedzą, a jednocześnie wzbogacony o takie cechy, jak poczucie humoru czy swojskość.

Poza powyższymi programami, naukowiec jako postać cieszy się dobrym wizerunkiem także w trójkowej audycji dla dzieci (PR3) *Zagadkowa niedziela* (Stoparczyk, 2016). W jednym z jej odcinków, pomiędzy Katarzyną Stoparczyk a jej gościem prof. Jerzym Bralczykiem, wywiązała się rozmowa:

K. S. – *„Gościmy..., tak nie może być inaczej..., mistrza słowa, arcyjęzykoznawcę, pana profesora Jerzego Bralczyka. Dzień dobry, panie profesorze”*,

J. B. – *„Dzień dobry. Jak to dobrze, że te określenia są tak bardzo umowne, bo inaczej bym się poczuł zażenowany”*,

K. S. – *„Panie profesorze, ale tutaj nie ma nic na wyrost, tak po prostu jest...i tak ludzie o panu myślą”*.

W dialogu tym zauważyć można, poza szacunkiem ze strony prowadzącej audycję, również skromność ze strony gościa.

W tym samym odcinku obecny był inny gość audycji, nie będący naukowcem, którego dzieci współprowadzące audycję oceniały po wyglądzie :

K. S. – *„Nasz pierwszy Zagadkowy gość. Ciekawe kto to taki? Popatrzcie, tak..., przyjrzyjcie się dokładnie... (...)*

Dz1 – *„Jest panem profesorem”,*

Dz2 – *„Pracuje w laboratorium”,*

K.S. – *„A jakim laboratorium?”*,

Dz2 – *„Magicznym...”*,

Dz3 – *„Może się zajmować czytaniem książek, żeby lepiej mieć..., mieć wymowę lepszą...”*,

K. S. – *„Okulary na nosie to rzeczywiście..., kojarzy się z mądrością, profesurą, książkami...”*,

Dz3 – *„Profesor, ale nie wiem od czego...”*,

Na koniec dziennikarka wyjaśnia dzieciom:

– *„Człowiek, który zaraża miłością do muzyki, także klasycznej. Chcecie być tą miłością zarażeni?”*.

W cytowanej rozmowie ujawnia się zakodowane już na etapie dzieciństwa postrzeganie naukowca. Tajemniczym gościem był kompozytor i instrumentalista Piotr Iwicki, producent muzyczny Polskiego Radia, ale elementy jego wizerunku – okulary, ubiór, sposób mówienia – dzieciom skojarzyły się z *profesorem*. Warto podkreślić, że jest to wizerunek pozytywny: profesor postrzegany jest jako osoba mądra, odcytana, a laboratorium jest miejscem magicznym.

Nieco inaczej odbierani są naukowcy, którzy bezpośrednio angażują się czy to w politykę, czy to w działalność określonego resortu rządowego.

W przeanalizowanych wydaniach audycji *Salon polityczny Trójki* (PR3) oraz *Sygnaty dnia* (PR1), w których gośćmi byli naukowcy pełniący funkcje polityczne – prof. Piotr Gliński (minister kultury, wicepremier), dr Jarosław Gowin (minister nauki, wicepremier) – obaj z rządu PiS-ZP; prof. Małgorzata Omilanowska (minister kultury), prof. Barbara Kudrycka (minister nauki) – obie z rządu PO-PSL – dominowało dystansowanie się, a wręcz pomijanie aspektu działalności naukowej rozmówców, a koncentrowanie się na bieżących sprawach politycznych czy resortowych. Jednocześnie wyraźnie zaznacza się różnica w tym, jakie tematy poruszano z wymienionymi naukowcami.

Prof. M. Omilanowska nie prowadziła działalności politycznej, była urzędniczką, która nie angażowała się w bieżące spory polityczne, dlatego w czasie sprawowania przez nią funkcji ministerialnej rozmowy w radiu dotyczyły aktualnych spraw resortowych. W przypadku prof. P. Glišńskiego, dr J. Gowina i prof. B. Kudryckiej rozmowy w studio koncentrowały się zarówno na problemach kultury czy nauki, jak i bieżących sporach politycznych czy działalności partyjnej, dlatego rozmówcy wzbudzali większe kontrowersje, a ich wypowiedzi spotkały się ze skrajnymi reakcjami odbiorców. Komentarze negatywne, zamieszczone pod niektórymi audycjami, nie nadają się do cytowania, wręcz rażą wulgarnością. Oprócz oceny danej osoby jako polityka pojawiają się wyraźne odwołania do jego naukowej profesji i wizerunku, które – jak wynika z analizy – w związku z konotacją polityczną są deprecjonowane. Z najbardziej łagodnych, w odniesieniu do ministra J. Gowina pojawiły się takie: „Straszne, to nie jest podejście naukowe!”, „A Gowin to jest człowiek naukowy?”, „(...) Bardzo żałuję, że ta wypowiedź wychodzi od filozofa – czyli miłującego mądrość” (Michniewicz, 2016; Obywatele Nauki, 2016), natomiast negatywne w odniesieniu do min. P. Glišńskiego: „Szkoda, że tak bardzo spadła ranga „profesora”(…)”, „Glišński tragiczny facet-to co pokazał ostatnio top info woła o pomstę do nieba-cham zero kultury ,a niby prof.” [pisownia oryginalna] (Zaborski, 2015). Warto dodać, że inni komentujący publikowali oceny pozytywne, a skrajne postawy względnie równoważyły się w sensie ilościowym. Cytowanie w niniejszym opracowaniu jedynie negatywnych opinii ma raczej zilustrować wniosek, że przedstawiony wcześniej pozytywny wizerunek naukowca staje się bardziej kontrowersyjny i przyjmuje wymiar negatywny, gdy mamy do czynienia z naukowcem czynnie działającym w polityce.

Powyższe zestawienie nie wyczerpuje oferty audycji popularnonaukowych obecnych na antenie Polskiego Radia w analizowanym czasie. W Jedyńce nadawany był również magazyn *Naukowy zawrót głowy*, popularyzujący wiedzę z różnych obszarów przy zaangażowaniu naukowców, emitowany późnym wieczorem. W Dwójce emitowany był autorski cykl Hanny Marii Gizy *Klub Ludzi Ciekawych Wszystkiego*. Ponadto na antenie tej, w cyklu *Gość Dwójki* oraz w wielu audycjach słowno-muzycznych, poświęconych zwłaszcza muzyce klasycznej, wypowiadają się naukowcy z dziedziny sztuk muzycznych, w audycjach o tematyce kulturalnej badacze z dziedziny sztuk filmowych czy sztuk plastycznych, a w audycjach literackich literaturoznawcy i językoznawcy. W Trójce naukowcy także są częstymi gośćmi, choćby we wspomnianym magazynie dla dzieci *Zagadkowa niedziela* czy w *Klubie Trójki*. Ponadto Trójka emitowała cykliczną autorską audycję językoznawczynie Katarzyny Kłosińskiej *Co w mowie piszczy*.

Warto jednak podkreślić, że i w tych programach wizerunek naukowców był i jest pozytywny, a oni sami prezentowani są jako *znawcy, specjaliści*, osoby, których warto słuchać oraz mają coś ciekawego i mądrego do powiedzenia.

WNIOSKI

Zaprezentowane przykłady analityczne pokazują, że rozpiętość tematów audycji popularnonaukowych jest niemal nieograniczona oraz że dominuje zasada bezpośredniej rozmowy z naukowcem, przedstawicielem określonej dziedziny nauki. W analizowanych audycjach w Jedynce i Dwójce rozmowy przebiegały w przyjaznej atmosferze, dziennikarze pozwalali naukowcom na swobodne wypowiedzi, dopytując często o szczegóły zagadnienia. Warto podkreślić dobre przygotowanie do rozmowy obu stron; naukowcy opowiadali ciekawie, ze znanstwem, ale w przystępny sposób, dzieląc się swoimi pasjami i badaniami, natomiast dziennikarze reprezentowali wysoki poziom erudycji, często odpowiadając bądź dodatkowo tłumacząc bardziej zawile zagadnienia, okazując zainteresowanie tematem, niekiedy wprost wyrażając uznanie i szacunek dla pracy badawczej gości w studiu, dzieląc się swoimi spostrzeżeniami, czasem przyjmując osobisty lub żartobliwy ton dyskusji.

Można przyjąć szerzej, że takie traktowanie rozmówców buduje ich autorytet, a jednocześnie wzbudza sympatię wśród słuchaczy audycji. Naukowcy zapraszani do programów radiowych jawią się jako pasjonaci o ciekawych osobowościach i zainteresowaniach badawczych, są najczęściej dobrymi gawędziarzami i w sposób atrakcyjny przedstawiają najbardziej trudne tematy. Mimo tej przyjaznej atmosfery panującej w studiu, analizowane audycje w Jedynce i Dwójce charakteryzowały się bardziej trudną formą przekazu od np. trójkowych *Pytań z kosmosu*; wymagały one większego skupienia na przekazywanych treściach, miały poważniejszy wydźwięk i zawierały bardziej skomplikowany język. Mimo tego ogólna forma tych przekazów była atrakcyjna. W Trójce w cyklu *Pytania z kosmosu*, oprócz wiedzy, słuchacz otrzymywał, dzięki prowadzącym, sporą dawkę humoru – ten cykl mieścił się w formie *edutainment*. Łączył treści edukacyjne z rozrywkowymi i był atrakcyjny zarówno dla dorosłych, jak i dla dzieci, o czym świadczyły chociażby wpisy na profilu audycji na Facebooku.

Analiza wskazanych audycji pozwala określić typologię funkcjonalną naukowców w radiu.

W audycjach popularnonaukowych i edukacyjnych naukowcy występują jako:

- **naukowiec-popularyzator** – funkcja jest bezpośrednią konsekwencją funkcji pełnionych przez audycje naukowe czy edukacyjne. Naukowcy w tym przypadku są reprezentantami nauki sensu stricto – opowiadają o swoich lub cudzych dokonaniach naukowych w dyscyplinie, w której są specjalistami.

W audycjach informacyjnych lub publicystycznych (o tematyce polityczno-społecznej, ekonomicznej lub kulturalnej) naukowcy pojawiają się jako:

- **naukowiec-komentator**, to osoba, która w związku ze swoją specjalizacją naukową omawia bieżące wydarzenia społeczno-polityczne lub kulturalne, nie reprezentuje nauki sensu stricto – nie opowiada o swoich lub cudzych dokonaniach naukowych, ale komentuje jakąś dziedzinę czy zdarzenie życia publicznego. W tej kategorii będą występowały bardziej szczegółowe specjalizacje: naukowiec-ekonomista, naukowiec-lekarz, naukowiec-politolog, naukowiec-prawnik (konstytucjonalista, karnista, itp.), naukowiec-psycholog, naukowiec-socjolog czy naukowiec-wojskowy, a w zakresie życia kulturalnego naukowiec-krytyk sztuki (filmu, literatury, muzyki, sztuk pięknych, itp.), naukowiec-etnolog, naukowiec-antropolog, naukowiec-muzykolog, itp.
- **naukowiec-artysta** – osoba łącząca działalność twórczą z pracą naukową, afiliowana przy uczelni wyższej, najczęściej artystycznej (np. muzycznej, sztuk pięknych i innych), prezentująca na antenie swój dorobek twórczy lub omawiająca aktualne zdarzenia artystyczne.
- **naukowiec-urzędnik**, czyli osoba będąca naukowcem, ale wypowiadająca się w radiu w związku z piastowaniem określonego stanowiska urzędnika państwowego czy samorządowego, albo pełniąc funkcję zwierzchnika jednostki naukowej, np.: generalny (lub wojewódzki) konserwator zabytków, dyrektor instytucji kulturalnej, urzędnik np. Instytutu Pamięci Narodowej, rektor wyższej uczelni, przedstawiciel zrzeszenia uniwersyteckiego, itp.
- **naukowiec-polityk**, osoba, która – poza pracą badawczą – reprezentuje partię polityczną lub zasiada w radzie ministrów, np. minister nauki i szkolnictwa wyższego, minister kultury i dziedzictwa narodowego, także poseł, senator.

Funkcja naukowca-popularyzatora w programach radiowych jest związana z funkcją audycji, zatem jest spójna, ponadto sposób odnoszenia się dziennikarzy do naukowców w przeanalizowanym materiale badawczym jest jednoznacznie pozytywny. Zachowanie badaczy w radiu i formy przekazywania wiedzy są atrakcyjne dla odbiorców, a zatem wizerunek naukowców ma wymiar jednoznacznie pozytywny. Na podstawie podjętej analizy audycji naukowych wyłania się obraz naukowców jako jednostek potrzebnych społecznie – są erudytami, objaśniającymi poszczególne fragmenty rzeczywistości, które słuchacz – podobnie jak układ puzzle – może poskładać w większą całość, przybliżając się do lepszego poznania i rozumienia otaczającej rzeczywistości.

Inaczej jest w przypadku naukowców-polityków i naukowców-urzędników, którzy w wypowiedziach radiowych prezentują nie własne czy cudze osiągnięcia naukowe, lecz stanowisko organu władzy publicznej, urzędu albo ugrupowania politycznego.

Odbiór tej kategorii naukowców nie jest już jednoznacznie pozytywny, warunkowany jest bowiem, preferencjami politycznymi słuchaczy, a ich wizerunek będzie powiązany z odczuciami wobec reprezentowanego organu, urzędu lub partii i może mieć wymiar ambiwalentny, zwłaszcza w związku z kontrowersjami dotyczącymi podejmowanych decyzji czy działań instytucji, którą reprezentują. Wizerunek naukowca-komentatora w tym kontekście także nie będzie jednoznacznie pozytywny, nawet jeśli sama wypowiedź spełnia kryteria obiektywizmu, bowiem stosunek odbiorcy do naukowca może być uzależniony od komentowanej dziedziny oraz od poziomu kontrowersji wokół omawianego problemu, ale i nastawienia samego słuchacza (popiera wygłoszoną opinię bądź nie popiera). Warto zaznaczyć, że zarówno pozytywne, jak i negatywne komentarze słuchaczy (m.in. te zacytowane w tekście) często odnosiły się wprost do postaci „naukowca”, a nie postaci „polityka/urzędnika”, podważając lub podkreślając jego kompetencje naukowe. Oznaczać to może, że niechęć lub sympatia do prowadzonych działań politycznych czy urzędniczych rzutuje na postrzeganie danej osoby jako naukowca.

Podsumowując, pozytywne cechy wizerunkowe, które można przypisać naukowcom na podstawie niniejszej analizy to: mądrość, erudycja, wiedza, pasja, zaangażowanie, pracowitość, ciekawość, poczucie humoru, samoświadomość, poczucie wartości, ale także skromność i pokora. Negatywne cechy, to: upolitycznienie, brak obiektywizmu, partyjność, ideologizacja wiedzy. Wizerunek pozytywny w radiu jest dominujący, wynika to zarówno ze specyfiki przekazu radiowego i przyjętego formatu (audialność formy determinuje zawartość przekazu, więc – zgodnie z McLuhanowską koncepcją gorącego medium – trzeba wypełnić go słowem; jednocześnie radio publiczne cechują przekazy o wysokim poziomie merytoryczności), ze specyfiki gatunkowej audycji (funkcje audycji determinują tematy i zakres ich

omówienia), jak i ze specyfiki *zawodu* naukowca – to osoba o wysokim poziomie kompetencji, prezentująca znawstwo danej materii, wypowiadająca się w dobrym stylu, trudno tu o banały, zachowania lub wypowiedzi na antenie drażniące słuchacza i wywołujące negatywny wizerunek naukowca, co wynika wprost z kategorii gatunkowej audycji.

Niniejsza analiza zawężona została do audycji radia publicznego ze względu na wielość gatunkową oferty programowej, co pozwoliło na wskazanie różnorodnych funkcji pełnionych przez naukowców w radiu.

W niniejszej analizie jakościowej odpowiadano na pytanie jakie cechy wizerunkowe można przypisać naukowcom na podstawie ich udziału w audycjach, ale w oparciu o nią nie zdobywamy wiedzy o reprezentatywności i wzajemnych proporcjach występowania tych cech. Wymagałoby to dalszych badań łączących metody ilościowe i jakościowe, na większej próbie, poszerzonej o rozgłoszenie komercyjne i z uwzględnieniem badań odbioru, najlepiej rozszerzonych o badania prowadzone w prasie, telewizji i Internecie. Zapewne warto kontynuować podobne badania, aby dowiedzieć się jak jest społecznie postrzegana niemała przecież grupa polskich naukowców oraz czy ich wizerunek ma potencjał elito- i kulturotwórczy.

Literatura

- Boniecka, B., Panasiuk, J. (2001). *O języku audycji radiowych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Czechowska-Derkacz, B., Łosiewicz, M. (2015). *Uczelnie w medialnym kryzysie – dychotomiczny obraz naukowca i uczelni wyższej w mediach*. Naukowy Przegląd Dziennikarski, nr 4, s. 42-61.
- Hodalska, M., Żyrek-Horodyska, E. (red.). (2016). *Komunikowanie o nauce*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Jędrzejewski, S. (2015). *Radio publiczne w Europie. Program – finansowanie – technologia – audytorium*. Warszawa: Wydawnictwo POLTEXT.
- Kaszuba, E. (2013). *Polityka programowa Polskiego Radia w latach 1925–1929. Założenia i praktyka*. Przegląd Nauk Historycznych, R. XII(2), s. 141–164.
- Kwiatkowski, M. J. (1972). *Narodziny Polskiego Radia. Radiofonia w Polsce w latach 1918-1929*, Warszawa: PWN.
- Kwiatkowski, M. J. (1973). *Kulisy radia*. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe.
- Kwiatkowski, M. J. (1975). *To już historia. Felietony o dziejach Polskiego Radia*. Warszawa: Wydawnictwa Radia i Telewizji.
- Kwiatkowski, M. J. (1980). *„Tu Polskie Radio Warszawa”*. Warszawa: PIW.
- McLeish, R. (2007). *Produkcja radiowa*. Tłum. Sadza, A. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Odczyty Polskiego Radia, Radio (1927) nr 14, s. 4. Za: Kwiatkowski, M. J. (1972). *Narodziny Polskiego Radia. Radiofonia w Polsce w latach 1918-1929*, Warszawa: PWN.
- Pisarek, W. (2007). *O mediach i języku*. Kraków: Universitas.
- Sapir, E. (1978). *Mowa jako rys osobowości*. W: Idem, *Kultura, język, osobowość*. Wybrane eseje (s. 69–84). Tłum. Stanosz, B., Zimand, R. Warszawa: Wydawnictwo PIW.
- Stachyra, G. (2008). *Gatunki audycji w radiu sformatowanym*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wielopolska-Szymura, M. (2016a). *Dwójka – radio z kulturą. O kulturotwórczej misji Programu 2 Polskiego Radia. Ujęcie monograficzne*. Media. Kultura. Komunikacja społeczna, nr 12/4. s. 51-67.
- Wielopolska-Szymura, M. (2016b). *„Radiowy Dom Kultury” – o kulturotwórczej i edukacyjnej roli radia*. W: Łyszczarz, M., Sokołowski, M. (red.), *Radio w cyfrowym świecie. Regionalne rozgłośnie radiowe* (s. 103–113). Olsztyn: Wydawnictwo UWM.

- Wielopolska-Szymura M., (2014). *Drugie życie radia. Transformacja radia pod wpływem procesów konwergencji*. W: Doliwa, U. (red.), *Radio w dobie nowych mediów* (s. 19-32). Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Wielopolska-Szymura, M. (2012). *Od audialności do wizualności. Zjawisko konwergencji mediów we współczesnej radiofonii*. W: Oniszczyk Z., Wielopolska-Szymura M. (red.), *Konwergencja mediów masowych i jej skutki dla współczesnego dziennikarstwa* (s. 409-428). Tom 1. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Wielopolska-Szymura, M. (2011). *Program Trzeci Polskiego Radia – w poszukiwaniu nowej formuły programowej*. W: Stachyra, G., Pawlak-Hejno, E. (red.), *Radio i społeczeństwo*, (s. 137-150). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wielopolska-Szymura, M. (2006). *Misja radia publicznego*. *Studia Medioznawcze*, nr 3 (26), s. 23-31.
- Wimmer, R. D., Dominick, J. R. (2008). *Mass media. Metody badań*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Cytowane audycje i źródła internetowe

- Kalendarium. 85 lat Polskiego Radia, Polskie Radio. Pobrane z:
<http://www2.polskieradio.pl/85/kalendarium/> [dostęp: 20.03.2017.].
- Kobylecka, K. (2017a). Zagadka, która zdradza pochodzenie państwa Piastów. [Audycja radiowa]. Pobrane z:
<http://www.polskieradio.pl/7/5098/Artykul/1740943,Zagadka-ktora-zdradza-pochodzenie-panstwa-Piastow> [dostęp: 25.03.2017.].
- Kobylecka, K. (2017b). Osada, w której chodziło się po dachach, a drzwiami był komin. [Audycja radiowa]. Pobrane z:
<http://www.polskieradio.pl/7/5098/Artykul/1743845,Osada-w-ktorej-chodzilo-sie-po-dachach-a-drzwiami-byl-komin> [dostęp: 25.03.2017.].
- Kobylecka, K. (2017c). Młynarz z piekła rodem, czyli historie wokół młyna. [Audycja radiowa]. Pobrane z:
<http://www.polskieradio.pl/8/650/Artykul/1718166,Mlynarz-z-piekla-rodem-czyli-historie-wokol-mlyna> [dostęp: 25.03.2017.].
- Kobylecka, K. (2017d). Język Azteków sprzyja tworzeniu długich wyrażeń. [Audycja radiowa]. Pobrane z:
<http://www.polskieradio.pl/8/650/Artykul/1729031,Jezyk-Aztekow-sprzyja-tworzeniu-dlugich-wyrazen> [dostęp: 25.03.2017.].
- Kobylecka, K. (2017e). Nowe metody rehabilitacji chorych na schizofrenię. [Audycja radiowa]. Pobrane z:

- <http://www.polskieradio.pl/8/650/Artykul/1740409,Nowe-metody-rehabilitacji-chorych-na-schizofrenie> [dostęp: 25.03.2017.].
- Kobylecka, K. (2016a). Odczytanie archiwum Aleksandra Wata. „Dużo sekretów”. [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/8/650/Artykul/1633155,Odczytanie-archiwum-Aleksandra-Wata-Duzo-sekretow> [dostęp: 25.03.2017.].
- Kobylecka, K. (2016b). 25-lecie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej. [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/8/650/Artykul/1643333,25lecie-Fundacji-na-rzecz-Nauki-Polskiej> [dostęp: 25.03.2017.].
- Kobylecka, K. (2016c). Czym jest polski język migowy? [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/8/650/Artykul/1653929,Czym-jest-polski-jezyk-migowy> [dostęp: 25.03.2017.].
- Kobylecka, K. (2016d). Polscy ekotoksykologowie ratują przyrodę. [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/8/650/Artykul/1665628,Polscy-ekotoksykologowie-ratuja-przyrode> [dostęp: 25.03.2017.].
- Kobylecka, K. (2016e). Jak młodzi filozofowie walczą o nagrody. [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/8/650/Artykul/1676780,Jak-mlodzi-filozofowie-walcza-o-nagrody> [dostęp: 25.03.2017.].
- Kobylecka, K. (2016f). Polacy kopią pod najstarszą piramidą. [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/8/650/Artykul/1688256,Polacy-kopia-pod-najstarsza-piramida> [dostęp: 25.03.2017.].
- Kobylecka, K. (2016g). Jak bada się zachowania ludzkiego stada. [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/8/650/Artykul/1701765,Jak-bada-sie-zachowania-ludzkiego-stada> [dostęp: 25.03.2017.].
- Michalski, K. (2017a). Nieznane i pikantne wątki polskich odkryć i wynalazków. [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/7/5098/Artykul/1739039,Nieznane-i-pikantne-watki-polskich-odkryc-i-wynalazkow> [dostęp: 22.03.2017.].
- Michalski, K. (2017b). Historia z Czelabińska będzie się powtarzać. Jak mamy się przygotować? [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/7/161/Artykul/1742127,Historia-z-Czelabinska-bedzie-sie-powtarzac-Jak-mamy-sie-przygotowac> [dostęp: 22.03.2017.].
- Michalski, K. (2017c). Prekursorzy popularyzacji wiedzy w Polskim Radiu. [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/7/5970/Artykul/1747789,Prekursorzy-popularyzacji-wiedzy-w-Polskim-Radiu> [dostęp: 3.04.2017.].
- Michalski, K. (2017d). Spitsbergen. Jedna z mniej znanych ambasad polskiej nauki. [Audycja radiowa]. Pobrane z:

- <http://www.polskieradio.pl/7/161/Artykul/1736160,Spitsbergen-Jedna-z-mniej-znanych-ambasad-polskiej-nauki> [dostęp: 22.03.2017.]
- Michniewicz, B. (2016). Salon polityczny Trójki. [Audycja radiowa]. Pobrane z: http://www.polskieradio.pl/9/299/Artykul/1683064,Jaroslaw-Gowin-rzad-nie-ma-zadnych-planow-podniesienia-podatkow?utm_content=buffera58a8&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer [dostęp: 20.03.2017.].
- Obywatele Nauki (2016). Profil Facebook. [Komentarze pod postem]. Pobrane z: <https://www.facebook.com/obywatelenauki/posts/1198701740173672> [dostęp: 21.10.2016.].
- Rożek, T. (2017a). Czy są dowody na to, że ludzie faktycznie byli na Księżycu? [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/9/5364/Artykul/1738709,Czy-sa-dowody-na-to-ze-ludzie-faktycznie-byli-na-Ksiezycu> [dostęp: 27.03.2017.].
- Rożek, T. (2017b). Od czego zależy kształt nosa? [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/9/5364/Artykul/1740308,Od-czego-zalezy-ksztalt-nosa> [dostęp: 27.03.2017.].
- Stoparczyk, K. (2016). Prof. Jerzy Bralczyk w „Zagadkowej niedzieli”! [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/9/315/Artykul/1677775,Prof-Jerzy-Bralczyk-w-Zagadkowej-niedzieli> [dostęp: 18.03.2017.]
- Truszczak, D. (2017). Polak potrafi również w kosmosie. Nasza misja na Marsa. [Audycja radiowa]. Pobrane z: <http://www.polskieradio.pl/7/5098/Artykul/1742538,Polak-potrafi-rowniez-w-kosmosie-Nasza-misja-na-Marsa> [dostęp: 22.03.2017.].
- Zaborski, M. (2015). Salon polityczny Trójki. [Audycja radiowa]. Pobrane z: https://www.youtube.com/watch?v=9nhF-xEq9_A [dostęp: 18.03.2017.].